

Taustadokumentti

Eurooppalainen osallisuuskompassi

Supportin Practices for Inclusive Schooling & Education for the Youth (SPISEY)

Sisälllys

1. Eurooppalaisen osallisuuskompassin johdanto	2
2. Taustadokumentin johdanto	3
3. Kehittämisen- ja innovointiprosessi	3
3.1 Tarveanalyysivaihe	3
3.2 Kehittämävaihe	4
3.3 Testausvaihe ja viimeistely	4
4 Eurooppalaisen osallisuuskompassin tausta ja lähestymistapa	5
4.1 Johdanto ja historia	5
4.2 Mitä tarkoitamme osallisuudella?	5
4.3 Osallisuus ja Eurooppalainen osallisuuskompassi	6
4.4 Koko koulua koskeva lähestymistapa	7
5 Eurooppalainen osallisuuskompassi	8
5.1 Koulun johto: 1. kerros	9
5.2 Sidosryhmät: 2. kerros	10
5.3 Kompassiprosessi: 3. kerros	11
7. Lähteet	13

1. Eurooppalaisen osallisuuskompassin johdanto

Eurooppalainen osallisuuskompassi on kehitetty ERASMUS+ rahoitteen SPISEY¹ kehittämishankkeen puitteissa. Hankekumppanit Tanskasta, Suomesta, Isosta-Britanniasta, Ranskasta ja Espanjasta ovat yhdistäneet voimansa ja rakentaneet tämän prosessityökalun, jonka tavoitteena on auttaa koulun johtoa fasilitoimaan osallistavan koulun kehittämistä.

Osallistava kasvatustapa on koulun sisäinen prosessi, jossa koulu kehittyy ottamaan toiminnassaan huomioon kaikki lapset ja nuoret. Sellaisena se on samalla johtamisprosessi, joka vaatii yhteistyötä, suunnittelua ja koordinoitua yhdessä koulun sisäisten ja ulkoisten toimijoiden kanssa mukaan lukien poliitikot, sivistystoimen viranhaltijat, paikalliset yhteisöt, kollegat, muut ammattilaiset erilaisista verkostoista ja kansalaisjärjestöt – ja erityisesti vanhemmat ja lapset.

SPISEY-projektin päätavoite on kehittää ja toteuttaa innovatiivinen ja osallistava johtamismalli, joka voi auttaa koulun johtoa, opettajia ja muuta pedagogista henkilöstöä edistämään ja ylläpitämään osallistavia yhteisöjä.

Eurooppalainen osallisuuskompassi koostuu 5 osasta:

- 1) *Johdanto taustadokumenttiin* (tämä dokumentti), joka on yleisen tason johdattelua osallisuuskompassiin.
- 2) *Eurooppalaisen osallisuuskompassin käyttöohje*, joka on suunniteltu koulun johdolle ja ulkoisille konsulteille.
- 3) *Eurooppalaisen osallisuuskompassin työkalupakki*, josta koulun johto ja muut kasvatuksen ammattilaiset voivat löytää työkaluja osallisuuskompassin fasilitoimiseen.
- 4) *Power Point -esitys*, jota ulkoiset konsultit voivat käyttää strategisena työkaluna eurooppalaisen osallisuuskompassin ja sen käytön esittelyyn.
- 5) *Eurooppalaisen Osallisuuskompassin verkkoalusta*², jonne kootaan kaikki yllä mainitut materiaalit, pilottikoulujen suositukset ja esimerkit hyvistä käytännöistä. Nämä avoimet materiaalit ovat kaikkien ladattavissa verkkoalustalta.

Tämän taustadokumentin tarkoitus on tarjota tietoa osallisuuskompassin laajemmasta kehiksestä. Kehys liittyy sosiaaliseen osallisuuteen ja osallistavan kasvatuksen tämänhetkiseen kontekstiin Euroopassa. Taustadokumentti tarjoaa tietoa prosessiin sitoutumisen tueksi ja käytännön toteuttamisen välineiksi kouluissa ja oppilaitoksissa. Lisäksi tässä dokumentissa on perusteita osallistaville strategioille.

Dokumentin toinen osa, *Eurooppalaisen osallisuuskompassin käyttöohje* on suunniteltu käytännön oppaaksi, joka esittelee yksityiskohtaisemmin johtamiseen liittyviä strategisia ja käytännöllisiä toimia prosessin läpiviemiseksi ja osallisuuskompassin käyttämiseksi. Siksi dokumentissa on esimerkki prosessista läpiviemisestä vaihe vaiheelta koulun johtoryhmässä, Power Point -esitys ja erityisesti prosessin fasilitoiminnan tueksi kehitetty työkalupakki.

Kompassin kolmas osa, *eurooppalaisen osallisuuskompassin työkalupakki*, on verkkovarasto, josta voi löytää erilaisia fasilitointi- ja prosessityökaluja koulun johdon tai ulkoisen konsultin käyttöön

¹ SPISEY *Supporting Practices for Inclusive Schooling & Education for the Youth*

² <http://www.spisey-project.eu/>

osallisuuskompassiprosessin eri vaiheissa. Työkalut ovat generisiä, ts. eri koulut voivat soveltaa niitä oman tilanteensa ja kontekstinsa mukaisesti.

Neljäs kompassin osa on *Power Point -esitys*, joka pyrkii antamaan yleiskuvan eurooppalaisen osallisuuskompassin periaatteista. Esityksen tavoitteena on sekä antaa tietoa kompassista että motivoida kouluja työskentelemään entistä strategisemmin sosiaalisen osallisuuden edistämiseksi. Tätä Power Point -esitystä tulee räätälöidä paikalliseen kontekstiin sopivaksi niin, että paikalliset konsultit ja koulun johtajat voivat muokata sitä tarpeidensa mukaan.

Eurooppalaisen osallisuuskompassin verkkoalusta on viides osa osallisuuskompassia, josta löytyy kaikki SPISEY-hankkeessa kehitetyt ja yllä esitellyt materiaalit. Verkkoalustasta kehitetään eurooppalainen resurssi- ja tietovaranto osallistavan kasvatuksen tueksi. Alustan tarkoituksena on antaa tietoa ja inspiroida kouluja soveltamaan osallisuuskompassia käytännössä.

2. Taustadokumentin johdanto

Taustadokumentti on suunnattu erilaisissa oppilaitoksissa ja kouluissa osallistavan kasvatuksen parissa työskenteleville ammattilaisille. Tämä johdanto voi olla hyödyllinen käytännön toimijoille ja heitä tukeville konsulteille ja tutkijoille. Dokumentti jakaantuu kolmeen osaan:

- Ensimmäinen osa tarjoaa yleiskuvan siitä, miten eurooppalainen osallisuuskompassi on kehitetty. SPISEY-hanketiimille on ollut tärkeää, että osallisuuskompassin kehittämisen lähtökohtana ovat olleet konkreettiset haasteet ja että kompassia tullaan testaamaan pienimuotoisesti hankkeen aikana.
- Toinen dokumentin osa tarjoaa yleiskatsauksen kompassin tausta-ajattelusta ja teoreettisista käsitteistä sekä siihen liittyvistä eurooppalaisista ja kansainvälisistä lähestymistavoista.
- Kolmas dokumentin osa esittelee eurooppalaisen osallisuuskompassin tehtävät ja kompassin tasot sekä konkreettiset prosessit ja toimenpiteet, joita koulun johto voi hyödyntää fasilitoidessaan koulun muutosta kohti osallistavampia käytänteitä.

3. Kehittämisen- ja innovointiprosessi

3.1 Tarveanalyysivaihe

Sidosryhmäanalyysi ja tarvekartoitus varmistivat sen, että eurooppalainen osallisuuskompassi perustuu kohderyhmän esittämille konkreettisille tarpeille. Jokaisessa hankkeeseen osallistuvassa maassa perustettiin hankepartnerien ja kahden testikoulun ryhmä, jossa kerättiin opettajien ja koulun johtajien kokemustietoa nykyisistä ja tulevista osaamistarpeista, maiden osallisuuspolitiikan eroista, palvelurakenteista ja käytännöistä sekä konkreettisista koulutustarpeista.

Tämän vaiheen tuloksena syntyi tilannekuvaraportti (European Baseline Report), joka kokosi viiden maan paikallisten tarvekartoitusten tulokset. Raportti osoitti, että poliittiset kontekstit, samoin kuin koulun johdon autonomian aste vaihtelivat maittain. Tämän tiedostaminen on tärkeää koulun

johtamiselle. ”Koko koulua koskeva lähestymistapa” (*whole school approach*) sopii kuitenkin erittäin hyvin sosiaalisen osallisuuden teemojen käsittelyyn ja siksi se on tarkoituksenmukainen kaikissa hankkeeseen osallistuvissa maissa.

Tarveanalyysiin liittyvä raportti paljasti, että osallisuus (*inclusion*) -käsitteen sisällöt ymmärrettiin eri tavoin eri maissa. Osallisuus voidaan ymmärtää kapeasti koulun sisäiseksi asiaksi tai laajasti koskemaan koko yhteiskuntaa. Osallisuuden käsitteen jännite liittyi yhtäältä osallisuuteen oppimisen mahdollisuuksista tai toisaalta paikkana yleisopetuksessa. Paikallisten osallisuusstrategioiden puute tai niiden epämääräisyys, niukat taloudelliset ja muut resurssit, tukiorganisaatioiden vähyyt, kodin ja koulun vuorovaikutuksen haasteet ja yhteisen vision ja koulukulttuurin puute näyttivät olevan osallistavan kasvatuksen keskeiset haasteet paikallisella tasolla.

Koulun johdon osaamistarpeet liittyivät arvojohtamiseen, ammatillisten tiimien johtamiseen, strategiseen- ja pedagogiseen johtamiseen sekä dialogin fasilitointiin eri sidosryhmien kanssa (vanhemmat, oppilaat, kollegat). Kärsivällisyys, joustavuus ja rohkeus näyttivät olevan tärkeitä johtajan vahvuuksia. Tarve entistä laadukkaampaan yhteistyöhön koulun ulkopuolisten sidosryhmien kanssa esitettiin myös osaamistarpeena. Lähtötilannetta kuvaavassa raportissa ja tarveanalyysissä paljastui, että sidosryhmien määrä oli suuri ja laatu vaihteleva. Sidosryhmien ymmärtämisessä oli maiden välisiä eroja. Tulos korostaa sitä, että osallisuuteen liittyvän kehittämisen tulee perustua paikallisille haasteille. Siksi sidosryhmien kanssa tapahtuva kehittäminen tapahtuu sen mukaisesti, minkä ryhmien kanssa koulun johto haluaa toimia tulevaisuudessa osallisuuden lisäämiseksi koulussa.

Toinen raportissa esiin tuleva asia oli tarve suunnitella reflektiivinen, dialoginen ja askel askeleelta etenevä prosessi, jotta mitään sidosryhmää ei jätettäisi huomioimatta. Tämän prosessin tulisi perustua sidosryhmien todelliselle osallisuuden vahvistumiselle ja mahdollisuuksille vaikuttaa niihin päätöksiin, joita koulun johdon täytyy tehdä toteuttaakseen osallisuutta tavalla, joka ei synnytä vastustusta vaan tukee innovatiivisia ideoita ja käytäntöjä.

3.2 Kehittämisvaihe

Tanskalainen osallisuuskompassi muokattiin eurooppalaiseksi osallisuuskompassiksi lähtötilanneanalyysin tulosten pohjalta. Kehittämisvaiheen lähtökohtana on, että paikallisten hankepartnerien ja testikoulujen yhteistyön arvopohja perustuu osapuolten keskinäisen arvostuksen periaatteelle, koko koulua koskevalle -lähestymistavalle ja osallistujien sitoutumiselle. Hankkeen tuotokset kehitetään kiinteän yhteistyösuhteen, voimaantumisen ja kohderyhmän ammatillisen osaamisen kehittämisen teoreettisessa viitekehyksessä. Hankkeen tuotoksiin liittyvä pedagoginen lähestymistapa perustuu korkeatasoisen oppimisen, arkityöhön liittyvien oppimisprosessien virittämisen ja siirrettävyyden periaatteille.

3.3 Testausvaihe ja viimeistely

Eurooppalaisen osallisuuskompassin tarkoituksenmukaisuuden, hyödyllisyyden ja valtavirtaistamisen takaamiseksi testausvaihe suunnitellaan erikseen jokaisessa maassa. Osallisuuskompassin käyttö arvioidaan jokaisen partnerimaan kahdessa koulussa tai oppilaitoksessa. Osallisuuskompassi viimeistellään saadun palautteen pohjalta sen varmistamiseksi, että se vastaa kohderyhmän todellisiin tarpeisiin.

The SPISEY Project

Supporting Practices for Inclusive Schooling & Education for the Youth

4 Eurooppalaisen osallisuuskompassin tausta ja lähestymistapa

4.1 Johdanto ja historia

Osallisuuskompassi on syntynyt osallistavien käytäntöjen tutkimuskeskuksen (NVIE), Etelä-Tanskan yliopiston ja Tanskan *Skolelederforeningen*³ (rehtoriyhdistys) yhteistyönä vuosina 2012–2013. Taustalla oli Tanskan koulutuspoliittinen tavoite vähentää erilliseen erityisopetukseen osallistuvien oppilaiden määrää enintään neljään prosenttiin. Tässä tilanteessa rehtoreiden ja koulun johdon oli kehitettävä uudenlaiseen analyysi- ja toimintatapaan perustuvia käytänteitä vastaamaan osallisuuteen liittyviin haasteisiin koulutuspoliittisen linjauksen mukaisesti. Osallisuus määriteltiin tässä kontekstissa oppilaita koskevaksi tavoitteeksi koulussa. Osallisuuskompassin avulla rehtoreille ja koulun johdolle tarjottiin prosessityökalu, jonka tarkoituksena oli tukea osallisuuden toteuttamista. Osallisuuskompassiin perustuva työskentely tarjosi rehtoreille ja muulle koulun johdolle nopean yleiskuvan siitä, mitä pitäisi tehdä, miksi ja kenen toimesta.

SPISEY-hanke kehittää uutta *eurooppalaista osallisuuskompassia* edellä kuvattuun tanskalaiseen osallisuuskompassiin perustuen. Jatkokehittämisen tavoitteena on laajentaa osallisuuskompassia ja luoda siitä käytännön työkalupakki, jota voidaan siirtää koulusta toiseen kaikkialla Euroopassa.

Kompassi tarjoaa koulun johdolle valikoiman työvälineitä, jotka auttavat tekemään perusteltuja strategisia valintoja osallisuuden vahvistamiseksi. Tämä auttaa omaksumaan entistä osallistavampia pedagogisia käytänteitä koulun arjessa. Ihanteellisessa tilanteessa koulun johto yhdessä opettajien ja muiden kasvatukseen osallistuvien sidosryhmien kanssa voi käyttää opasta yhteisen pohjan luomiseksi osallisuuden arvioinnille koulussa. Oppaan ei ole tarkoitus olla ”lomake”, johon jokainen voi ”rastittaa” suoritettuja tehtäviä. Päinvastoin sen tarkoitus on inspiroida siihen, miten otetaan mukaan paikallisia sidosryhmiä, kehitetään strategioita ja laaditaan toteuttamissuunnitelmia järjestelmällisessä ja yhteisöllisessä prosessissa.

4.2 Mitä tarkoitamme osallisuudella?

Salamancan sopimus (1994) ja *Vammaisten oikeuksia koskeva yleissopimus* (2007) toivat osallisuuteen (*inclusion*) perustuvan lähestymistavan lasten ja nuorten kanssa työskentelylle kansallisilla ja paikallisilla tasoilla kaikkialla Euroopassa. Käsite näyttäytyy eri tavoin riippuen siitä, puhutaanko osallisuudesta yhteiskunnan vai koulun tasolla.

Ennen *Salamancan sopimusta* eurooppalaiset koulu- ja opiskeluyhteisöt käyttivät integraation käsitettä. Tällä tarkoitettiin erityisesti niitä oppilaista, joilla on oppimisvaikeuksiin ja tunne-elämän säätelyyn liittyviä erityistarpeita. Ajatuksena oli, että näille oppilaille tulisi järjestää erillisiä kouluja tai luokkia. Integroitumisen ideana oli myös se, että näillä oppilailla on oikeus osallistua opetukseen ja siksi heille järjestettiin erilaisia korvaavia pedagogisia ratkaisuja.

³ <https://www.skolelederforeningen.org/for-medlemmer/pjecer-og-vaerktoejer/pjecer-om-inklusion-og-specialundervisning/inklusion-i-folkeskolen/>

Salamancan sopimuksen jälkeen monet Euroopan maat siirtyivät integraation käsitteestä osallisuuden / inklusion käsitteeseen, jolla *Salamancan julistuksessa* tarkoitetaan seuraavaa:

- 1) jokaisella lapsella on oikeus lähikouluun
- 2) koulun tulee sopeutua lapsen tarpeisiin, ei lapsen koulun tarpeisiin

Edellä mainittujen sopimusten jälkeen integraation käsitteestä luovuttiin, koska integraatioprosessia pidettiin epätasa-arvoisuuteen ja epäoikeudenmukaisuuteen perustuvana. Näistä sopimuksista lähtien osallisuus ja sosiaalisen osallisuus ovat olleet osa vallitsevaa puhetapaa viitattaessa kaikkien lasten osallistumisen turvaamiseen mistä tahansa moninaisuudesta puhuttaessa.

Inklusiivisesta yhteiskunnasta puhuttaessa tarkoitetaan yleensä sitä, että jokaisella on oikeus osallistua yhteiskunnan toimintaan kansalaisena. Inklusiivinen koulu puolestaan viittaa useimmiten kaikkien lasten oikeuteen osallistua *kouluyhteisön toimintaan*, vaikka heidän koulunkäyntinsä tapahtuisikin erityisryhmissä, erityisluokissa tai erityisissä laitoksissa. Monien vuosien ajan käsite yhdistettiin opetustilaan korostaen kaikille yhteistä koulua (*school for all*) ja vähemmälle huomiolle jäi se, antoiko kaikkien lasten läsnäolo yhteisissä luokissa heille myös parempia osallistumis- ja oppimismahdollisuuksia.

4.3 Osallisuus ja Eurooppalainen osallisuuskompassi

Eurooppalaisen osallisuuskompassin käytön yhteydessä osallisuus ymmärretään kaikkien mahdollisuutena osallistua kouluyhteisöön. Kouluyhteisöön osallistumisella ajatellaan olevan välitön vaikutus oppimiseen. Se parantaa mahdollisuuksia osallistua erilaiseen kouluyhteisön toimintaan, joka kehittää sosiaalisia, persoonallisia ja kognitiivisia kompetensseja. Siksi kouluyhteisöä on tärkeä kehittää sellaiseksi, jossa on mahdollista tunnistaa lasten moninaisuus positiivisena oppimiseen vaikuttavana tekijänä.

Kun *osallisuus yhdistetään osallistumiseen ja oppimiseen*, siitä tulee myös keskeinen pedagoginen käsite, jolla on ratkaiseva merkitys kaikelle koulussa tapahtuvalle toiminnalle. Osallisuudessa ei ole kysymys menetelmästä, vaan ajattelutavasta, joka paikantuu lapsen ja hänen sosiaalisen elämänpiirinsä väliseen suhteeseen. Pohjimmiltaan on kyse siirtymisestä pois virheitä etsivästä, yksilökeskeisestä lähestymistavasta kohti sosiaaliset suhteet huomioivaa lähestymistapaa, jolloin lapsen ympärillä olevat suhteet ja muu elinympäristö ymmärretään resurssina. Osallisuuteen kuuluu kolme erilaista tarkastelutapaa:

- 1) Dynaaminen tarkastelutapa lapsen/nuoren ja hänen sosiaalisen ympäristönsä väliseen suhteeseen, jossa erilaiset sosiaaliset tilanteet johtavat *erilaisiin mahdollisuuksiin* toimia.
- 2) Erilaisilla mahdollisuuksilla puolestaan on yhteys lapsen asemaan liittyvään tarkastelutapaan, jossa lapsi/nuori omaksuu erilaisia *sosiaalisia asemia* tietyissä sosiaalisissa tilanteissa. Haavoittuvista lapsista puhumisen sijaan tulisi puhua haavoittuvassa asemassa olevista lapsista/nuorista, mikä mahdollistaa näiden erilaisten asemien tarkastelun.
- 3) Sosiaalisen osallisuuden tarkastelutavan selkiyttäminen paikallisia määritelmiä luotaessa. Toisin sanoen, mistä puhutaan kun puhutaan osallisuudesta.

Puhetapojen selkiyttämiseksi on hyödyllistä erottaa neljä erilaista osallisuuteen liittyvää puhetapaa, joilla jokaisella on erityinen perustelunsa koulun osallisuuskeskusteluissa. Erilaisia

kasvatukseen kontekstissa tunnistettuja osallisuuteen liittyviä puhetapoja Dysonin (1999) mukaan:

- *Taloudellinen puhetapa* - keskittyy tehokkuuteen ja resurssien hyödyntämiseen.
- *Pragmaattinen puhetapa* - keskittyy tehokkaisuuteen toimintatapoihin suhteessa annettuihin lähtökohtiin.
- *Poliittinen puhetapa* – keskittyy turvallisuuteen ja yhteenkuuluvuuden tunteen luomiseen.
- *Eettinen puhetapa* – keskittyy oikeuteen oppia ja mahdollisuuden vaikuttaa omaa elämää koskeviin asioihin.

Kaksi ensimmäistä puhetapaa liittyy reaali maailmaan ja kaksi viimeistä puolestaan ihannemaailmaan. Koulun toiminnan kehykset tulevat näkyväksi suurelta osin kahden ensimmäisen puhetavan kautta. On myös tärkeä huomata, että koulun johto ei ole suoraan vastuussa niistä laajemmista taloudellisista tai käytännöllisistä osallisuutta lisäävistä pyrkimyksistä, jotka määrittyvät poliittisesti. Toisaalta koulun johdon tehtävänä on luoda yleisen kehyksen sisältö koulun henkilöstölle ymmärrettävällä tavalla. Tämä edellyttää, että osallisuuden vahvistamisen tavoitteet tulee suhteuttaa eettiseen puhetapaan, jossa erityinen painopiste on pedagogisilla ja didaktisilla näkökulmilla.

4.4 Koko koulua koskeva lähestymistapa

Osallisuuskompassin ideana on, että osallisuuteen ja inklusiiviseen kouluun liittyvä työskentelytapa määritellään paikallisella tasolla yhdessä kaikkien tarvittavien sidosryhmien kanssa. Koulun tai oppilaitoksen johto on vastuussa tästä kokonaisvaltaisesta ja jatkuvasta strategisesta prosessista. Laadun varmistamiseksi jokaisen koulun ja oppilaitoksen täytyy työskennellä jatkuvasti uudistaakseen osallistavia strategioita ja koulukulttuuria sekä kehittääkseen osallistavia käytäntöjä (Booth & Ainscow, 2012).

Koulun osallisuutta vahvistavassa kehittämisprosessissa hyödynnetään *koko koulua koskevaa lähestymistapaa*, jossa tunnustetaan se, että koulu yhteisön *kaikki näkemykset* ovat vaikuttamassa oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuuden kehittämiseen ja hyvinvointiin. Tämän vuoksi kehittämisprosessissa sovelletaan laajaa näkökulmaa siitä, miten koulun toiminta, sisäiset ja ulkoiset sidosryhmät, erilaiset suhteet ja yhteistyö saattavat vaikuttaa lopputulokseen. Euroopan kouluja koskeva terveydenhuoltoverkosto (*The School for Health in Europe Network*) kuvaa kuutta merkittävää *koko koulu -ajatteluun* liittyvää osa-aluetta, jotka ovat sovellettavissa osallisuuskompassin käyttöön. Osallistavan koulun hyväksi tehtävässä työssä nämä kuusi osaa voidaan tiivistää seuraavasti:

- 1) Osallisuus koko koulu yhteisöä koskevana periaatteena tulisi olla poliittisissa ja strategisissa asiakirjoissa
- 2) Fyysisen ympäristön suunnittelulla voidaan edistää osallisuuden toteutumista
- 3) Koulun ja lähi yhteisön jäsenten suhteiden laatu määrittää koulun sosiaalista ympäristöä
- 4) Osallisuuden ymmärtämistä edistetään opetussuunnitelman avulla
- 5) Suhteita luodaan koulun ja perheiden sekä ympäröivän yhteisön sidosryhmien kanssa konsultoimalla ja tekemällä yhteistyötä
- 6) Sosiaalipalvelut tai kansalaisjärjestöt voivat työskennellä yhdessä opettajien kanssa varmistaakseen osallisuuden toteutumisen

4.5 Eurooppalainen sosiaalisten oikeuksien pilari

Eurooppalaisen osallisuuskompassin kehittäminen Erasmus+ -ohjelmassa kiinnittyy laajemmin Euroopan komission vuonna 2017 esittämään aloitteeseen *Eurooppalaisesta sosiaalisten oikeuksien pilarista*. Sosiaalisten oikeuksien pilari luo uusia ja parantaa EU-kansalaisten olemassa olevia sosiaalisia oikeuksia. Lisäksi se palvelee EU:n strategisena ohjauksen välineenä parempien työ- ja elämänolosuhteiden kehittämiseksi Euroopassa. Sosiaalisten oikeuksien pilari sisältää 20 ohjaavaa periaatetta liittyen siihen, miten Eurooppa haluaa tukea reilun ja hyvin toimivan yhteiskunnan kehitystä.

Kolme näistä periaatteista on keskeisiä eurooppalaisen osallisuuskompassin, osallistavien koulujen ja sosiaalisen osallisuuden edistämiseksi kouluissa:

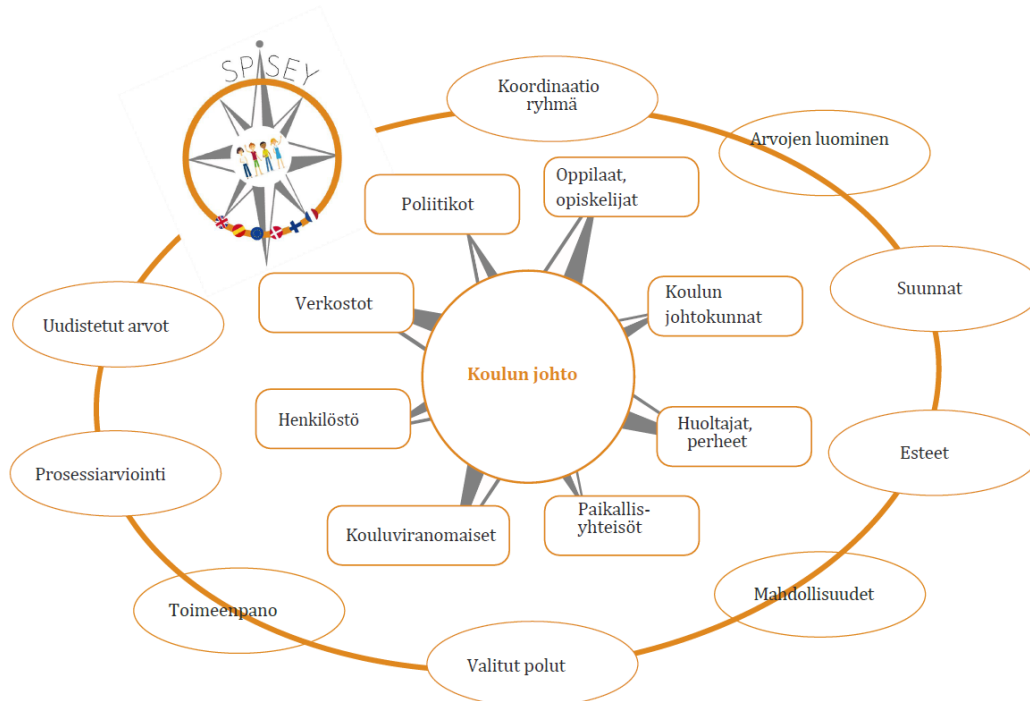
- 1) korkealaatuisen ja osallistavan varhaiskasvatuksen tarjoaminen
- 2) perus- ja toisen asteen välisen siirtymäprosessin parantaminen erityisesti niiden nuorten osalta, joilla on oppimisessaan tuen tarpeita ja/tai sosiaalisen syrjäytymisen riski
- 3) oppimisen tuen tarpeessa olevien nuorten työllistymismahdollisuuksien parantaminen

5 Eurooppalainen osallisuuskompassi

Eurooppalaisen osallisuuskompassin taustalla on ajatus siitä, että osallisuuden edistämiseen tarvitaan johtajuutta, koska siihen liittyy aina resurssien suuntaamista ja päätöksentekoon liittyviä ristiriitojen ratkomista. Vastuullista johtamista tarvitaan muutoksen edistämiseksi ja sidosryhmien mukaan ottamisessa. Tähän prosessiin sisältyy kolme tasoa:

- 1) *Koulun johto*, jolla on kokonaisvastuu koulun toiminnasta sekä arvojen ja koulukulttuurin viestinnästä
- 2) *sidosryhmät*, jotka tarjoavat koululle resursseja (esim. taloudelliset- ja henkilöresurssit) ja mahdollistavat perheille erilaista tukea ja osallisuutta
- 3) *prosessielementit* sen tueksi, miten luodaan yhdessä osallistavaa kasvatusta ja käytäntöjä koulun sisällä ja suhteissa sidosryhmiin

Eurooppalainen osallisuuskompassi ja sen edellä mainitut kolme tasoa kuvataan yksityiskohtaisesti kuviossa 1.

Kuvio 1. Eurooppalainen osallisuuskompassi

5.1. 1. taso: Koulun johto

Johtaminen on keskeinen henkilöstön ammatillisista velvoitteista suoriutumisen tuki ja kulloinkin käsillä olevien haasteiden ratkoja. Johtajuus kattaa aiemmin mainitut neljä puhetapaa. Sekä rehtori että henkilökunta kohtaavat taloudellisen, pragmaattisen, poliittisen ja eettisen puhettavan päivittäin erilaisissa osallisuutta vastustavissa tai puolustavissa perusteluissa. Koulun johdon tehtävä on tunnistaa ja kirkastaa sitä, mihin puhetapaan milloinkin viitataan meneillään olevassa osallistavaa koulua koskevassa keskustelussa.

Johtamisen tehtävänä on selkiyttää se, että kaikki neljä puhetapaa voivat olla esillä, mutta mikään yksittäinen puhetapa ei voi yksin määrittää koulun toiminnan päämäärää ja sen toteuttamista. Yhteisen keskustelun laatua voitaisiin parantaa pitämällä toisistaan erillään poliittiset, taloudelliset, eettiset ja käytännölliset perustelut. Tällä tavoin puhetapoja voisi hyödyntää keskittymällä johtamisen ytimeen – ei vain tarkentamaan sitä, mitkä alueet ovat rehtorin ja mitkä henkilökunnan työtä. Tähän liittyen koulun johdon täytyy vahvistaa henkilökunnan ammatilliseen 'sosiaaliseen didaktiikkaan' liittyvää kompetensseja, jossa on kysymys siitä, millä ehdoilla lapset osallistuvat oppimista tavoittelevaan toimintaan.

Osallistavan koulun kehittämisellä on siksi kaksi tärkeää edellytystä:

The SPISEY Project
Supporting Practices for Inclusive Schooling & Education for the Youth

- 1) Koulun johdon ja opetushenkilöstön ammatillisten kompetenssien kehittäminen on osallisuuteen liittyvien yhteisten tavoitteiden saavuttamisen edellytys.
- 2) Koulun johto kehittää taitojaan kaikkien sitouttamiseksi aktiiviseen koulu yhteisöön ja osallisuuden kehittämiseen.

Osallisuuskompassi on johtamisen työkalu, jonka tarkoituksena on auttaa rehtoria / koulun johtoa seuraavasti:

- Tukemaan sellaisia organisatorisia olosuhteita, jotka mahdollistavat sisäisten ja ulkoisten sidosryhmien osallisuuden kehittämistyöhön sekä auttavat heitä toimimaan sitoutuneesti osana tätä prosessissa. Yhteistoiminnallisuus ja yhteisöllisyyden luominen on keskeinen osallisuuskompassin käytön periaate.
- Luomaan yhteiset suunnat osallistavan koulun kehittämiseen osallistuville ja koordinoimaan heidän resurssejaan.
- Kehittämään ja määrittelemään yhteinen kehys kaikille prosessiin osallistuville, jotta he voivat toimia yhteisten arvojen, esteiden tunnistamisen, resurssien ja valittujen polkujen pohjalta.

5.2. 2. taso: Sidoryhmät

Osallisuuskompassin toisella tasolla on kaikki merkittävät sidoryhmät, jotka liittyvät osallisuutta tukevien käytäntöjen luomiseen, kehittämiseen ja ylläpitämiseen. Sidoryhmien edustajat ovat tärkeitä *avainhenkilöitä*, joilla on kokemusta sekä osallisuutta tukevista, että syrjäytymistä aiheuttavasta dynamiikoista. Nämä avainhenkilöt ovat myös *avainresursseja muutoksen suunnittelussa, toteuttamisessa ja arvioinnissa*, koska heidän osallistumisensa ja toimijuutensa on keskeistä prosessin laadun kannalta. Sidoryhmät ovat erilaisia koulusta riippuen.

Vaikka sidoryhmiä esittävä malli sovelletaan paikallisesti, osallisuuskompassissa kuvataan tärkeimmät koulun tai oppilaitoksen sidoryhmät. Paikallinen kuvaus tärkeistä sidoryhmistä sijoittuu laajempaan todellisuuteen, johon kuuluu alueellinen, kansallinen ja eurooppalainen taso osana globaalia kontekstia.

Ketkä ja mitkä ovat sidoryhmiä?

Opiskelijat tai oppilaat

- kuka tahansa lapsi, nuori tai aikuinen, joka on osana kasvatus- ja oppimisyhteisöä

Johtokunnat

- demokraattisesti ja muuten luotettavasti valitut edustajat, joilla on muodollinen vastuu tietystä koulusta tai organisaatiosta

Vanhemmat ja perheet

- henkilöt, jotka ovat erilaisilla statuksilla osana perheitä

Paikalliset yhteisöt

- paikalliset epäviralliset tai viralliset yhteisöt, joilla on mahdollisuus osallistua koulun tai oppilaitoksen toimintaan tai vaikuttaa yksilöihin tai ryhmiin

Sivistyspalveluiden työntekijät

- kaikki sivistyspalveluiden työntekijät kunnassa, alueella tai valtion palveluissa, joiden tehtävänä on auttaa ja koordinoita yksilöille suunnattuja palveluja

The SPISEY Project

Supporting Practices for Inclusive Schooling & Education for the Youth

Henkilöstö

- kaikki koulun tai kyseessä olevan organisaation työntekijät

Verkostot ja kansalaisjärjestöt

- viranomaistoiminnan ulkopuoliset organisaatiot, jotka tarjoavat tukea erityistarpeita omaaville tai haavoittuvassa asemassa oleville henkilöille lyhyellä tai pitkällä aikavälillä

Poliitikot

- henkilöt, jotka kantavat poliittista vastuuta toiminnan puitteista vaikuttaen samalla koulun käytäntöihin sekä niistä koituviin seurauksiin

5.3 3. taso: Kompassin prosessielementit

Eurooppalainen osallisuuskompassi on suunniteltu prosessityökaluksi ohjaamaan koulun johtoa yhdessä tekemisen prosessissa. Tämä kompassin kolmas taso sisältää yhdeksän vaihetta, jotka ovat organisaation muutosprosessin kannalta keskeisiä.

Kuviossa 1 esitellään yhdeksän toimenpidettä, jotka ohjaavat ja tukevat osallisuuden toteuttamista:

- koordinaatioryhmän asettaminen
- olemassa olevien arvojen kirkastaminen
- toteuttamistavoista päättäminen
- solmukohtien ja esteiden tarkasteleminen
- olemassa olevien ja puuttuvien resurssien täsmentäminen
- valituista poluista päättäminen
- toteutuksessa tarvittavista käytännön asioista huolehtiminen
- prosessin arvioinnin toteuttaminen
- uusien arvojen valinta

Kuinka ymmärtää prosessin yhdeksää toimenpidettä?

1 Koordinaatioryhmän asettaminen

- Koulun johdon, työntekijöiden ja sidosryhmien jäsenistä koostuva ryhmä, jolla on keskeinen rooli koko prosessin suunnittelussa ja toteuttamisessa. Kollegojen osallistuminen koordinaatioryhmän toimintaan voi olla merkittävä roolimalli. Organisaation kehittäminen vaatii motivointia sekä yksilö- että ryhmätasolla. Motivaatio on merkittävä sitoutumista eteenpäin vievä tekijä.

2 Arvojen kirkastaminen

- Osallisuutta kuvaavien arvojen kirkastaminen liittyy tavoiteltaviin normeihin ja asenteisiin, joita halutaan soveltaa koulun käytännöissä. Arvot kuvaavat, mitä korostamme päivittäisessä työssämme ja osallistavassa vuorovaikutuksessa toistemme kanssa.
- Arvot ovat päätösten taustalla olevia suunnannäyttäjiä. Ne voivat olla ääneen lausumattomia tai tietoisesti muotoiltuja.
- Arvot liittyvät ihmiskäsitykseen.
- Koulun määritellessä arvojaan se samalla kirkastaa tehtävänsä ja identiteettiänsä.
- Samanmielisyyden vaatimus ei kuulu arvotyöskentelyyn. Arvoja pohdittaessa on harvoin selkeää oikeaa ja väärää. Arvokeskustelu sisältää pohdintaa, tutkivaa otetta ja avoimia kysymyksiä.

The SPISEY Project

Supporting Practices for Inclusive Schooling & Education for the Youth

- Arvot eivät ole yksiulotteisia tai selviä. Arvomme ilmenevät niissä tavoissa ja käytänteissä, joilla ratkaisemme ja priorisoimme tehtäviä, puhumme kollegoidemme kanssa ja kohtaamme lapsia ja nuoria.
- Arvot syntyvät samalla kun otamme ne käyttöön ja puhumme siitä, mitä ne meille merkitsevät.

3 Suunta – toteuttamistavoista päättäminen

- Perustuu koulun johdon ja sidosryhmien asettamiin arvoihin, joiden pohjalta päätetään kehittämisen suunta.
- Yhteisen vision ja tavoitteiden luominen.

4 Esteet

- Minkälaisien esteiden tunnistetaan vaikeuttavan työtä valittuihin arvoihin perustuvassa kehittämistyössä. Esteitä voivat olla esimerkiksi tiettyjen sidosryhmien intressit ja fyysiset- tai palvelurakenteisiin liittyvät esteet.
- SWOT- tai vastaavan analyysin soveltaminen muutostarpeiden havaitsemiseksi voi auttaa muodostamaan kokonaiskuvaa esteistä.

5 Resurssit

- Millaisia resursseja on olemassa, ja mitkä resurssit ovat tärkeitä esimerkiksi mahdollisten ongelmien ratkaisemiseksi. Resurssiksi voidaan nähdä esimerkiksi tiettyyn tehtävään liittyvät avainhenkilöt tai erityistaidot. Resurssit voivat olla myös taloudellista resursseja tai käytänteitä tukevia välineitä.

6 Valitut reitit

- Tiedyt menetelmät ja tehtävät valitaan edellä mainitun analyysin perusteella.
- Paikalliseen kontekstiin soveltuvan yksityiskohtaisen suunnitelman luominen osallistavien käytäntöjen toteuttamisen pohjaksi.

7 Toimeenpano

- Toimeenpanoprosessi on keskeinen osa hanketta ja siihen kuuluu oleellisena osana monitorointi. Monitorointi tarkoittaa askel askeleelta toteutettua prosessiarviointia. Prosessin arviointi perustuu tietoon, jota voidaan saada kyselyillä, syvähaastatteluilla, kertomuksilla jne.
- Toimeenpanon ja toteuttamisen varmistaminen vaatii pitkin matkaa tapahtuvaa toimeenpanon mukauttamista, koska suunnitelmaa voidaan joutua muuttamaan ennakoimattomien tilanteiden takia. Valmius muutokseen on osa toteutusta.

8 Prosessin arviointi

- Valittuja reittejä arvioidaan jatkuvasti, esimerkiksi vastaavatko ne valittuja arvoja tai saavutetaanko halutut tavoitteet. Prosessiarvioinnilla tarkoitetaan sitä, että osallisuuden vahvistamiseen liittyvä prosessi on jatkuvaa. Tämän takia ei puhuta loppuarvioinnista.

9 Uudistetut arvot

- Arvojen uudelleen arviointi toteutetun prosessin perusteella.

6. Tiivistelmä

Eurooppalainen osallisuuskompassi on yleinen johtamisen työväline, jota täytyy soveltaa ja toteuttaa paikallisella tasolla jokaisessa koulussa ottaen huomioon paikallinen konteksti ja sen rakenteet,

The SPISEY Project

Supporting Practices for Inclusive Schooling & Education for the Youth

kulttuurit, politiikat ja perinteet. Kompassia tulee käyttää yleisenä johtamisprosessin kehyksenä. Paikallisessa kontekstissa tapahtuvan suunnittelun ja käytännön toteutuksen tueksi on tärkeä tutustua myös muihin osallisuuskompassin osiin, joista löytyy konkreettisia työvälineitä, suosituksia ja hyviä käytänteitä.

7. Lähteet

SPISEY Team. *SPISEY Resource and Needs Analysis* (2019). Erasmus+ K3 Project. Unpublished

Booth, T & Ainscow (2012). *Index for Inclusion*. CSIE <http://www.csie.org.uk/resources/inclusion-index-explained.shtml>

Dyson, A. (1999). Inclusion and Inclusions: theories and discourses in inclusive education. Page 36 – 53. In: Harry Daniels & Phillip Garner. *World Yearbook of Education*. London & New York. Routledge https://books.google.dk/books?hl=da&lr=&id=AHqyEdD3l3IC&oi=fnd&pg=PA36&dq=dyson+4+discourses+&ots=q1vYEDk8Un&sig=hGhoxuKzf-xnisCebMgVKo5qD34&redir_esc=y#v=onepage&q=dyson%20%20discourses&f=false

NVIE & Danmarks Skolelederforening. (2013). *Inklusionskompasset*. Saatavilla: <https://www.skolelederforeningen.org/for-medlemmer/pjecer-og-vaerktoejer/pjecer-om-inklusion-og-specialundervisning/inklusion-i-folkeskolen/>

School for health. Saatavilla: <https://www.schoolsforhealth.org/concepts/whole-school-approach>

European Social Pillar. Saatavilla: https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en

Conventions:

The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. Saatavilla: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Saatavilla: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>